

Bilgi Gerçekten Kuvvet midir ?

TIP EVRİMİ VE BİLİMSEL DÜŞÜNCE

Dr. Yaman ÖRS

Çiçek aşısının Osmanlılar döneminde Anadolu'dan Avrupa'ya geçtiği belki sık olarak ileri sürülmüş, bunun kanıtı olarak da 18. Yüzyılın başlarında buradaki bir elçi eşinin gözlemlerini ülkesi olan İngiltere'ye ulaştırdığı mektupları gösterilmiştir. Yüzyılın sonlarında bugün kullanılan aşı yöntemini geliştiren Edward Jenner, ileri sürüldüğüne göre gerçekte bu gözlemlerden ve yazılanlardan yararlanmıştı.

Ancak Anadolu'da Türklerin uyguladığı çiçek aşısıyla Jenner'in köylülerini uygulamaları üzerindeki gözlemlerinden yararlanarak geliştirdiği aşı arasında temel ayrılıklar vardır. Birincisi, insanlardaki çiçek hastalığının irininden doğrudan elde edildiği için bir "çiçekleme" (*variolation*; *variola* "Lat.": çiçek hastalığı) yöntemidir. İkincisi ise ineklerde görülen çiçek hastalığının irininden geliştirilir, onun için bir "inek çiçeklemesidir" (*vaccination'dur*; *vacca* "Lat.": inek). İnsan çiçeğinden yapılan aşıyla aşılanan kişilerde gerçek bir çiçek hastalığının görülme olasılığı büyüktür; aşının başarı oranı yüksek değildir; ortaya çıkabilecek vak'alardan doğrudan ya da sinek gibi bir taşıyıcı aracılığıyla hastalığın başkalarına geçmesi söz konusudur. Bugün tıpta kullanılan öteki aşılama yönteminde ise durum bunun tümüyle tersidir. (*Vaccination* sözcüğü, Batı dillerinde Edward Jenner'den sonra geliştirilen tüm bilimsel aşılama yöntemlerini anlatan bir terim olmuştur.) Bir hastalıktan elde edilen aşının başka bir hastalığa karşı bağışıklık sağlaması ise, bunlara neden olan mikropların bağışıklık uyandırmalarındaki ortak yanlara bağlıdır.

Türkler "çiçeklemeyi", Anadolu'da kendileri mi geliştirdiler, geldikleri zaman burada mı bulmuşlardı, yoksa (daha büyük olasılıkla) Orta Asya'da Çin, Tibet, Hint toplumlarıyla etkileşimleri sırasında mı ortaya çıkarmışlardı gibi soruların yanıtları ayrıca araştırmaya değerlidir. Belli bir tıp uygulamasının alanın evrimi sırasında değişik zamanlarda değişik yerlerde görülebildiğini biliyoruz. Geleneksel çiçek aşısı uygulama-

masının özellikle eski Hint toplumunda yapıldığını gösteren belgesel kanıtlar vardır.

Tıp evriminin başlıca iki yönünün bulunduğunu görüyoruz: *bilimsel* ve *toplumsal*. Birincisinin incelenmesinde ana konuyu bilimsel tıp düşüncesinin ilerlemesi oluşturur; ikincisinde ise kişiler, salgınlar, öteki olaylar gibi doğrudan bu düşünceye dayanmayan yanlar ele alınır.

Biz bu gelişmeye, kural olarak öteki bilimsel alanlar için de düşünülen bir başka açıdan da bakabiliriz. Bilimlerin evrimi iki temel etkenin ürünü olmuştur: *iç ya da mantıksal gelişme* ile *dış belirleyicilerin etkisiyle ortaya çıkan gelişme*. Bilim alanlarına yeni bilgilerin katılmasını, eskilerinin düzeltilmesini sağlayan bilimsel araştırmalar, sorunların mantıksal çözümüne dayanır. Örneğin bugünkü kan dolaşımı düşüncemizin gelişmesi, dolaşım ile ilgili eski, yanlış inançların atılması için gerekli bilginin evrimi, yapıyla ve işlevle ilgili alanların (anatominin ve fizyolojinin) iç gelişmesine bağlı olmuştur. Ancak bütün bunların dayanacağı somut bilgilerin elde edilmesi, bilimsel beden-açımının ("diseksiyonun") gelişebilmesiyle, o da toplumda işlerin benimsenmesi ya da buna engel olan toplumsal-dinsel baskının ortadan kalkmaya başlamasıyla olanak içine girmiştir. Hastalık kavramının evrimiyle patoloji alanında bunun için gerekli bilgilerin elde edilmesine yol açan ilk gelişmeler (patoloji bölümlerinin kurulması, ölü-açıma ("otopsiyeye") olanak tanıyan yasaların çıkması ve toplumda bunları destekleyen bir bakışın bulunması) arasında da böyle bir bağlantı vardır.

Kolaylıkla söyleyebiliriz ki tıbbın toplumsal yönünün gelişmesi en başta dış etkenlerle, bilim yönünün ise onun iç evriminin sonucu olmuştur. Bütün bilimsel alanların (ayrıca sanat dallarının, felsefenin) gelişmesi için söz konusu olan, birbirleriyle çakışmayan bu iki yönün birbirini kaçınılmaz olarak bütünlediğini belki en açık olarak hekimlikte gözliyoruz. (İkisi de Arapça

kökenli olmakta birlikte, bugün Türkçede kullandığımız Tıp ve Hekimlik sözcükleri alanın bu iki yönünü çok iyi anlatıyor; birincisi onun daha çok bilimsel, ikincisi ise toplumsal yönünü.)

Tıp evrimindeki konuların ele alınmaları bizim için birer amaç değil, tıpta gerek zaman içinde evrensel olduklarını söyleyebileceğimiz gerekse çağımıza özgü kavramların açıklanmasında, uygulamaların anlaşılmasında, olayların ve olguların aydınlığa kavuşturulmasında araç olmalıdırlar. Böylece tıp geçmişi, önemli olduklarını düşündüğümüz konularda kavram açıklığı ve bilgi sağlamak için, demek oluyor ki yararcı

bir anlayışla araştırılabilir. Bunu yaparken hep dünle bugün arasında bir bağıntı kurmaya, geçmişten bugünü anlamak için yararlanmaya çalışmalıyız. Tıp evriminde geçmişinkilerle birlikte çağımızın kavramlarını, yöntemlerini, olaylarını incelemek, tıbbın tüm gelişmesini çağdaş tıbbın bilimsel bilgisiyle bir bütünlük içinde kavramamızı sağlayacaktır.

Her türlü bilimsel bilgi ilke olarak ya da son çözümlemede uygulanabilir olmalıdır; ister örneğin tıp araştırmalarında elde edilip somut düzeyde tek tek insanlar (vakalar) üzerinde uygulananlar, isterse nedensellik ilkesi gibi felsefi

Claude Bernard, Çağcıl Deneysel Tıbbın Kurucusu

diyebileceğimiz düzeyde üretilip kuramsal tartışmalarımıza, bunun yanında bilimsel gözlem ve deneylere ışık tutacaklar olsun. Demek oluyor ki bilimsel bilgi doğada istediğimiz yönde değişiklik yapmak, örneğin hasta insanları iyileştirmek, bunun yanında bir hastalığı ortadan kaldırmak için doğrudan uygulanabileceği gibi özdeş nitelikteki başka bilgilerin elde edilmesi için kullanılacaktır. Daha genel bir açıdan bakıldığında, o bize doğayı, evreni değişik bir gözle görmemizin yolunu açacaktır.

Bilimsel bilginin başlıca şu gelişim yönlerinin ya da aşamalarının bulunduğunu söyleyebiliriz. Onun *üretimi* bilimsel araştırmalarla neden-sonuç ilişkisinin ortaya konmasına ve genelleştir-

meye bağlı olacaktır; örneğin bir hastalığın belli bir nedene ve kolaylaştırıcı etkenlere bağlanması, bunun da çok sayıda deneyle gösterilmesi (ya da gösterilememesi) gibi. İkinci aşamada, üretilen bilginin başkalarına *aktarımı* ve *dağıtımı* söz konusudur; bunlardan birincisi eğitim yoluyla, ikincisi ise ilke olarak yazı ve yayın yoluyla sağlanır. Yukarıda sözü edilen *uygulanımı* ve başka bilgi sağlanması için *kullanımı* ise, bilimsel, olumlu bilginin geçireceği son aşama olacaktır. Bilimsel araştırmalarla, gözlem ve deneylerle üretilen bilgi ne ölçüde sağlam, onun aktarım ve dağıtım yolları olan eğitimle bilimsel yayınlar ne ölçüde güvenilir ise, onun uygulanması ve kullanılması sırasında sağlayacağı yararın

da o ölçüde büyük olacağı açıktır.

Olumlu bilgi üretiminin sağlamlık düzeyi bryandan araştırıcıda köklü bir bilgi yükünün bulunmasına dayanıyorsa, bir yandan da onun, incelediği olaylara, olgulara yaklaşımındaki nesnellige bağlıdır. Tüm bilimsel alanlarda olduğu gibi tıp evrimi araştırmalarında, incelemelerinde de ancak öznellikten, "yan tutmaktan", önyargıdan uzak, gerçeği olduğu gibi ortaya koymaya nesnellik taşımayan sözde bilimsel etkinliklerin, bu arada bir takım "tarih" ve "tıp tarihi" incelemelerinin olumlu bilgi üretimine hiç bir katkılarının bulunamayacağı çok açık olmalıdır.

16.-17. Yüzyıl İngiliz filozoflarının ileri sürdükleri "Bilgi Kuvvettir" düşüncesi, gerçekte ancak nesnel bir yaklaşımın yol göstericiliğinde, sağlam felsefi temellere dayanan, bilimsel yollarla üretilmiş olumlu bilgi için geçerlidir,

dayanaksız, derleme bilgi için değil.

KAYNAKLAR :

CLARKE, E. : The history of scientific and social medicine. *Modern Methods in the History of Medicine*, s. 194-210. Londra, The Athlone Press, 1971. ,

ÖRS, Y. : CLAUDE BERNARD : Son rôle dans l'évolution de la médecine scientifique. *Clio Medica*, 13: 63-79, 1978.

ÖRS, Y. : Uğraş Bilinci, Toplum Bilinci. *Toplum ve Hekim*, Sa. 14 : 27-30, (Şub.) 1979.

ÖRS, Y. : Medical history or medical evolution? *Spectrum International*, 22 : (Sayfa 2) 25-27, 1979.

TEMKİN, A. : Scientific medicine and historical research. *Perspectives in Biology and Medicine*, 3 : 70-85, 1959.

- Gerçek dostlukta, yaratılışları bayağı olanların elde edemeyecekleri bir zevk vardır.

Zayıf olduğumuz için düşmanımızdan nefret ederiz ve ondan intikam almayı düşünürüz, tembel olduğumuz için de yatışır ve intikam almaktan vazgeçeriz.

İnsan için yalnız üç olay vardır: Doğmak, yaşamak ve ölmek. Doğduğunun farkında değildir, ölüm korkusuyla da ıstırap çeker ve yaşamayı unuttur.

Yoksullukla geçen hayata katlanmak güçtür, mutlulukla geçen hayatı elden kaçırmak korkunçtur: İkisi de aynı kapıya çıkar.

Alay etmek, çoğu kez, fikir yoksulluğundan ileri gelir.

Ancak, kendimize benzediklerini duyduğumuz oranda başkalarını beğeniriz, birisini övgüye değer bulmak, onu kendi ölçümüzde görmek olsa gerektir.

La BRUYERE

- Mert olmayan insanla bir işe başlamak sonu gelmiyecek yada kötü bitecek bir yola çıkmak demektir.

MONTESQUIEU

- Bir insanın değeri, kitaplarının değeri ile ölçülür.

H. SPENCER

- İnsanlar önce para kazanmak için sağlıklarını, sonra da sağlıklarını kazanmak için paralarını verirler.

GOETHE